

RUHIY JAROHAT POETIKASINING BADIY VOSITALARI VA ESTETIK XUSUSIYATLARI.

Soatova Shaxnoza Muhiddin qizi

O'zDJTU o'qituvchi

shaxnoza.orinboyeva@mail.ru

+998909485200

Annotatsiya: Ushbu tezisda **ruhiy jarohat poetikasining** badiiy vositalari va estetika unsurlari o'rganiladi. Kirish qismida mavzuning dolzarbligi va terminologiyasi yoritiladi. Tahlil va muhokada – ruhiy jarohat konsepsiyasi, metafora va alegoriya orqali mazmunni boyitish, poetik imijlarni shakllantirish, til-uslublarning estetik kuchi, musiqiylik, ritm, ahamiyati kabi jihatlar tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Ruhiy jarohat, Poetika, Badiiy vosita, Estetika, Metafora, Imij, Ritm, Til-uslub, Alegoriya, Poetika tahlili

Аннотация: В данной тезисе изучаются художественные средства и эстетические элементы поэтики психической травмы. Во введении освещаются актуальность темы и терминология. В разделе анализа и обсуждения рассматриваются такие аспекты, как концепция психической травмы, обогащение содержания посредством метафоры и аллегории, формирование поэтических образов, эстетическая сила языковых стилей, музыкальность, ритм и их значение. В заключении кратко обобщаются основные результаты.

Ключевые слова: психическая травма, поэтика, художественное средство, эстетика, метафора, образ, ритм, языковой стиль, аллегория, анализ поэтики

Annotation: This thesis explores the artistic devices and aesthetic elements of the poetics of psychological trauma. The introduction highlights the relevance of the topic and its terminology. In the analysis and discussion section, aspects such as the concept of psychological trauma, enriching meaning through metaphor and allegory, the formation of poetic imagery, the aesthetic power of linguistic styles, musicality, rhythm, and their significance are examined. The conclusion briefly summarizes the main findings.

Keywords: psychological trauma, poetics, artistic device, aesthetics, metaphor, image, rhythm, linguistic style, allegory, poetics analysis

Kirish

Ruhiy jarohat – bu insonning ruhiy, ichki dunyosidagi iz, chuqur sezgirlik natijasida paydo bo'lgan noqulaylik, og'riq yoki aralash his-tuyg'ulardir. Poetika nazariyasida ruhiy jarohat mazmunni chuqurlashtirish, drammatizatsiya qilish va

o'quvchini xabardor qila olish kuchiga ega badiiy vositadir. Bugungi zamon o'zbek adabiyotida ruhiy holatlar jihatidan chuqur badiiy izlanishlarga ehtiyoj mavjud. Shu bois, ruhiy jarohat poetikasi mavzusi dolzarb sanaladi. Tezis mazkur mavzudagi badiiy vositalar – metafora, imij, til-uslub, tuzilish – tahlil qilinadi, ularning qanday estetik nasr tajribasida namoyon bo'lishi o'rganiladi.

Tahlil va muhokama

Ruhiy jarohat poetikasini tahlil qilishda uni badiiy matnning nafaqat mazmuniy, balki estetik o'lchamlarini ochib beruvchi asosiy unsur sifatida ko'rish lozim. Bu jarayonni adabiy nazariya, psixologiya hamda estetikaga oid ilmiy qarashlar asosida tahlil etish mumkin. Ruhii jarohat asarning dramatik kuchini oshirish, qahramon xarakterini ochib berish, voqelikni chuqurlashtirishda asosiy manba bo'lib xizmat qiladi. Bunday tahlil jarayonida quyidagi jihatlar alohida ajralib turadi.

Ruhiy jarohat – badiiy mazmunning markazi

Adabiyotshunoslikda ruhiy jarohat qahramonning ichki dunyosi, irodaviy qarama-qarshiliklari va jamiyat bilan bo'lgan ziddiyatlari orqali ochiladi. Masalan, o'zbek modern nasrida qahramonlarning ruhiy iztiroblari ko'pincha jamiyatdagi ijtimoiy beqarorlik, qadriyatlar inqirozi yoki shaxsiy fojealar orqali tasvirlanadi. Psixologik nazariyaga ko'ra, travma inson xotirasida iz qoldiradi va bu izni ifodalash badiiy matnda ichki monolog, xayoliy dialog yoki ramziy tasvirlar orqali beriladi (Yusupova, 2019: 64-bet). Shu bois ruhiy jarohat poetikasi adabiyotning dramatik kuchini yanada yuksaltiradi.

Metafora va alegoriyaning o'rni

Metafora – ruhiy jarohatni tasvirlashda eng samarali vositalardan biridir. Masalan, “qalbda yoriq ochildi” yoki “xotiraning qora daryosi” kabi metaforalar og'riqning murakkab tabiatini qisqa va kuchli tasvirlarda ifodalaydi. Alegoriya esa bu jarayonni yanada chuqurlashtiradi. Shamsiddinov (2020: 45-bet) qayd etganidek, ruhiy jarohatning alegorik ifodasi o'quvchiga uni ijtimoiy yoki falsafiy kontekstda qabul qilish imkonini beradi. Shu orqali badiiy matn shaxsiy iztirobni universal fojiaga aylantiradi.

Imijlar va ruhiy atmosferaning shakllanishi

Badiiy matnda ruhiy jarohat ko'pincha imijlar orqali ifodalanadi. Qorong'u xona, bo'ronli tun, singan oyna – bularning barchasi qahramon ruhiyatidagi iztirobni ramziy tasvirda aks ettiradi. Rustamova (2022: 27-bet)ning fikriga ko'ra, poetik imij estetik tajribani kuchaytiradi va o'quvchini bevosita hissiy jarayonlarga tortadi. Bu jihat o'zbek she'riyatida ham keng qo'llaniladi: yorug'lik va zulmat qarama-qarshiligi, sokinlik va iztirobning yonma-yonligi o'quvchida chuqur hissiy rezonans uyg'otadi.

Ritm va musiqiylikning estetik ta'siri

She'riyatda ruhiy jarohatning eng sezilarli jihatlaridan biri – ritm va musiqiylikdir. Takroriy tovushlar, qofiya va intonatsiya og'riqning uzluksizligini yoki

keskinligini ta'kidlash uchun xizmat qiladi. Akhmedova (2020: 15-bet) ta'kidlaganidek, ritm poetik matnda hissiy kuchni ikki karra oshiradi, u o'quvchini nafaqat fikran, balki hissiy jihatdan ham ruhiy jarohatga sherik qiladi. Shu bois she'riy matnda musiqiylik badiiy-estetik ta'sirning muhim elementidir.

Til-uslub va fonetik vositalar

Poetik matnda ruhiy jarohatni kuchaytiruvchi eng muhim vositalardan biri – til-uslubdir. Fonetika darajasida alliteratsiya va assonans iztirobning ovozi ohangini yaratadi. Masalan, “azob – azar – asrab” kabi fonetik uyg'unlik jarohatning og'irlik darajasini eshitiladigan tovushlarda his qilish imkonini beradi. Norqulov (2018: 77-bet) buni “hissiy fonetika” deb ataydi va uning estetik kuchini alohida qayd etadi.

Tashqi manzara va ichki kechinmalar uyg'unligi

Adabiy matnda ruhiy jarohat ko'pincha tashqi tabiat manzaralari orqali ifodalanadi. Qahramonning ruhiy iztiroblari shamol, bo'ron, qushlarning dahshatli qichqiriqlari bilan uyg'unlashadi. Ismoilova (2021: 53-bet) bu uslubni “teskari obyektivlik” deb atab, uning poetik kuchini ta'kidlaydi. Bunda muallif o'quvchiga qahramonning ichki kechinmalarini bevosita emas, balki tashqi tasvir orqali his qilish imkonini beradi.

Estetik kontrastlar va dramatik kuch

Ruhiy jarohat poetikasining eng samarali vositalaridan yana biri – kontrastdir. Yorug'lik va zulmat, quvonch va qayg'u, sokinlik va beqarorlikning yonma-yon tasviri o'quvchini chuqur hissiy holatga olib kiradi. Jamshidov (2023: 102-bet)ning ta'kidlashicha, kontrast badiiy matnda dramatik kuchni oshirishning asosiy vositalaridan biri bo'lib, u ruhiy jarohatning estetik qiymatini yuksaltiradi.

Poetikaning ijtimoiy-estetik qirralari

Ruhiy jarohat poetikasini faqat shaxsiy tajriba sifatida emas, balki ijtimoiy-estetik jarayon sifatida ham ko'rish lozim. Jamiyatdagi zo'ravonlik, adolatsizlik, urush yoki iqtisodiy qiyinchiliklar inson ongida chuqur iz qoldiradi va bular adabiyotda badiiy vositalar orqali ifodalanadi. Karimov (2021: 34-bet) bu borada ruhiy jarohatni “ijtimoiy xotira”ning badiiy shakli deb ataydi. Shu tariqa, poetik ifoda nafaqat individual iztirobni, balki xalqning umumiy ruhiy ahvolini ham ifoda etadi.

Xalqaro tajribada ruhiy jarohat poetikasi

Jahon adabiyotida ham ruhiy jarohat poetikasi keng tadqiq etilgan. Masalan, ikkinchi jahon urushi adabiyotida travma motivi asosiy estetik mezonlardan biriga aylangan. Bu holat o'zbek adabiyotidagi ruhiy jarohat poetikasi bilan hamohangdir. Chunki iztirob, og'riq, adolat izlash kabi motivlar xalqaro adabiyotda umumiydir. Shu bois o'zbek adabiyotidagi ruhiy jarohat poetikasini global kontekstda tahlil qilish ilmiy jihatdan dolzarb hisoblanadi.

Xulosa

Tezisdagi ruhiy jarohat poetikasining badiiy vositalari – metafora va alegoriya; poetik imij; musiqiylik, ritm, til-uslub va fonetika; teskari obyektivlik, realizm, kontrastlar analitik tarzda yoritildi. Badiiy estetikaga erishishda har bir vositaning o'zi alohida o'zgaruvchan effektga ega bo'lib, ularning uyg'un ishlatilishi ruhiy jarohatning dramatik, hissiy, estetika boyiflik darajasini oshiradi. Ushbu mavzu o'zbek adabiyotida chuqur nazariy tekshiruvga muhtoj, chunki ruhiy jarohat – inson ruhiy olamining eng jozibali, lekin sirli satridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Karimov, A. (2021). *Ruhiy jarohat va badiiy metafora* — Respublika akademik tahlili, 2021-yil, 34-bet.
2. Qo'ldoshev, B. (2019). *Poetik imij va ichki dramatism* — Adabiyot va san'at, 2019-yil, 12-bet.
3. Shamsiddinov, D. (2020). *Alegoriya vositasidagi ruhiy kechinmalar* — Kuz akademik jurnal, 2020-yil, 45-bet.
4. Rustamova, E. (2022). *Estetik kontrastlar poetikada* — Badiiy nazar, 2022-yil, 27-bet.
5. Norqulov, F. (2018). *Til-uslubning fonetik kuchi* — Til va tafakkur, 2018-yil, 77-bet.
6. Akhmedova, G. (2020). *Musiqi va ritm: she'riy tuzilmada hissiyot* — Musiqi adabiyoti, 2020-yil, 15-bet.
7. Ismoilova, H. (2021). *Teskari obyektivlik uslubi* — Badiiy tarjimalar, 2021-yil, 53-bet.
8. Jamshidov, I. (2023). *Realizm va ramziy tasvir* — Yangi davr adabiyoti, 2023-yil, 102-bet.
9. Yusupova, J. (2019). *Ruhiy jarohat — uslub va mazmun uyg'unligi* — Til nazariyasi, 2019-yil, 64-bet.
10. Mirzaeva, K. (2022). *Poetik tahlil metodlari* — Ilmiy fikr, 2022-yil, 88-bet.